

rin hacimli bir şerhidir (Süleymaniye Ktp., Lala İsmail, nr. 168). **3. Terceme-i Nakş-i Fusûş.** Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin eserinin Farsça tercümesidir (Süleymaniye Ktp., Pertev Paşa, nr. 615, vr. 32^b-48^a; Raşid Efendi, nr. 1041, vr. 53^b-58^b). **4. İhvân.** Tasavvufî meselelerin ele alındığı eserin tek nüshası Nuruosmaniye Kütüphanesi'nde kayıtlıdır (nr. 1972). **5. Mecmû'a-i Letâ'if.** Bazı âyetlerin işârî yorumlarını içerir (Nuruosmaniye Ktp., nr. 4899, vr. 23^b-44^b).

Müellifin, vahdet-i vücûd bağlamında tasavvufî konuların ele alındığı birer risâle hacmindeki diğer eserleri de şunlardır. *Risâle-i Mükâşefe* (Süleymaniye Ktp., Pertev Paşa, nr. 615, vr. 60^b-71^a); *İştilâhâtü's-Şûfiyye* (Millet Ktp., Ali Emîrî, Arapça, nr. 4339/4, vr. 28^b-34^a); *Hidâye* (Millet Ktp., Ali Emîrî, Farsça, nr. 1028/22, vr. 177^a-183^a); *Risâle-i Tahkîkât* (Süleymaniye Ktp., Pertev Paşa, nr. 615, vr. 78^b-82^a); *Risâle-i Nikât* (Süleymaniye Ktp., Pertev Paşa, nr. 615, vr. 75^b-78^a); *Risâle-i Vücûd-ı Muṭlaḳ* (Süleymaniye Ktp., Pertev Paşa, nr. 615, vr. 59^b-60^a; Nuruosmaniye Ktp., nr. 4899, vr. 13^b-14^b); *Risâle-i Es'ile ve'l-ecvibe* (Nuruosmaniye Ktp., nr. 4940, vr. 92^b-93^a); *Risâle-i Zikriyye* (Nuruosmaniye Ktp., nr. 4899, vr. 12^b-13^a). Çok sayıda eseri bulunan Ni'metullâh-ı Velî'nin bazı eserleri isim benzerliğinden dolayı kütüphanelerde Ni'metullâh-ı Nahcuvânî adına kaydedilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Lâmî, *Nefehât Tercümesi*, s. 567; Mecdî, *Şekâik Tercümesi*, s. 282, 360; Hoca Sâdeddin, *Tâcû't-tevârih*, İstanbul 1280, II, 593-594; *Keşfü'z-ẓunûn*, I, 189; II, 1292, 2028; *Silsiletü't-turuk fi't-tasavvuf*, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 3680, vr. 606; *Osmanlı Müellifleri*, I, 40; Cevdet Bey, *Tefsir Tarihi*, İstanbul 1927, s. 132; M. Ali Terbiyet, *Dânişmendân-ı Âzerbâyçân*, Tahran 1314 hş., s. 61; İbrahim Hakkı Konyalı, *Nasreddin Hoca'nın Şehri Akşehir: Tarihî-Turistik Kılavuz*, İstanbul 1945, s. 477, 676; *Hediyyetü'l-ârifîn*, II, 497; Ömer Nasuhi Bilmen, *Büyük Tefsir Tarihi*, İstanbul 1974, II, 628; Süleyman Ateş, *İşârî Tefsir Okulu*, Ankara 1974, s. 225; Nüveyhiz, *Mu'cemü'l-müfessirîn*, II, 703; Kays Âl-i Kays, *el-İrânîyyûn*, I, 445; Cezzâr, *Medâhilü'l-mü'ellifîn*, IV, 1741; M. Halil Çiçek, *Nimetullah en-Nahcivanî ve Tefsirdeki Metodu*, Van 1995; Yaşar Kurt, *Nahcuvânî ve Tasavvufî Tefsiri* (doktora tezi, 1998), Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü; Necdet Tosun, *Bahâeddin Nakşibend: Hayatı, Görüşleri, Tarikatı*, İstanbul 2002, s. 284; Kasım Kufralı, "Molla İlâhî ve Kendisinden Sonraki Nakşibendiye Muhiti", *TDED*, III/1-2 (1948), s. 147; Abdülbaki Turan, "Baba Ni'metullah Nahcivânî ve el-Fevatihu'l-İlâhiyye ve'l-Mefatihü'l-Gaybiyye isimli Tefsiri", *Sû İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 1, Konya 1985, s. 61-76.

YAŞAR KURT

Nİ'METULLÂH-I VELÎ

(نعمه الله ولی)

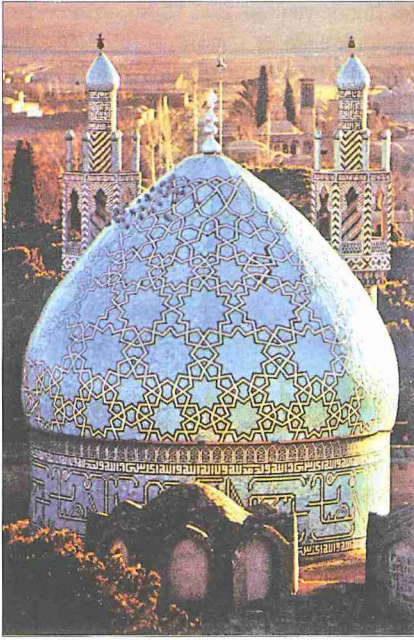
Şâh Ni'metullâh-ı Velî Muhammed
b. Abdillâh el-Hüseynî el-Kirmânî
(ö. 834/1431)

Ni'metullâhiyye tarikatının kurucusu,
mutasavvîf şair.

14 Rebülevvel 731'de (26 Aralık 1330) Halep'te doğdu. Soyu İsmâil b. Ca'fer es-Sâdik'a ulaşan bir seyyid ailesine mensuptur. Seyyid olması ve uzun süre Kirman'da kalmasından dolayı Şâh Ni'metullâh-ı Kirmânî diye tanınır. Ni'metullah gençlik döneminde tahsil için annesinin memleketi olan Şiraz'a gönderildi. Burada Seyyid Celâleddin Rükneddin Şirâzî ve Aduddüddin el-İcî'nin talebesi oldu. Yirmi dört yaşlarında iken hac ziyareti sırasında Yâfiyye tarikatının pîri Abdullah b. Es'ad el-Yâfiî ile karşılaştı ve kısa bir süre içinde kendisine intisap etti. Yedi yıl kadar Mekte'de onunla birlikte kaldı. Bu sırada, daha önce hocası Rükneddin Şirâzî vasıtasıyla tanıdığı İbnü'l-Arabî'nin fikirlerini daha geniş olarak şeyhinden öğrenme imkânı buldu. Seyrû sülûkünü tamamlayıp hilâfet almasının ardından Mısır'a giderek Kahire'de Kaygusuz Abdal'ın da ikamet ettiği Mukattam dağındaki mağarada halvete çekildi. Önceleri bir Celâlî-Kalenderî han-kahı iken Bektaşî dergâhına dönüşen ve Mısır'da Bektaşîliğin merkezi haline gelen bu dergâhın mensuplarından Hacı Ali Baba ve Hacı Lutfullah Baba gördükleri bazı kerametleri sebebiyle kendisine biat ettiler. Kahire'de geçirdiği üç yıllık dönemde Kalenderî neşvesiyle tanışan Ni'metullah, ayrıca Bedreddin Simâvî'nin şeyhi olan Seyyid Hüseyin Ahlâtî'den gizli ilimleri öğrendi. Ardından Suriye, Irak, İran ve Azerbaycan şehirlerini dolaşıp Mâverâünnehir bölgesine gitti. Erdebil'de görüştüğü Sadreddin-i Erdebilî'den İbrâhim Zâhid-i Geylânî'nin halvet anlayışını öğrendi ve bir şiirinde ona karşı sevgisini dile getirdi (*Dîvân*, s. 75). Ehl-i beyt muhabbetini yine bu üstatlardan öğrendi. Muhtemelen 765 (1364) yılından sonra bir Yâfiî şeyhi olarak Orta Asya'ya giden Şâh Ni'metullah, Semerkant yakınlarındaki Şehrisebz'e yerleşti. Burada hayatını daha çok halvette geçirdi. İsmi etrafında teşekkül eden bazı olağan üstü haberler özellikle bölgedeki Türkmen kabilelerinin ilgisini çekti. Onun Türkmenler'in müslümanlaşması ve tasavvufa yönelmesinde büyük emeği geçtiği rivayet edilir. Hakkında bir menâkıbnâme kaleme alan Sun'ullah Ni'metullâh

bir günde yaklaşık 900 Türkmen'in ondan el aldığını söyler (Aubin, s. 165). Nitekim bu durum onun dizelerine, "Yüzbinlerce Türk var bende / Her nereye gitsem sultan gibi giderim" şeklinde yansımıştır (*Dîvân*, s. 579). Şâh Ni'metullah'ın Türkmen kabileleri arasında yayılan ünü, aralarında Nakşibendî meşâyihinden Emîr Külâlî'nin de bulunduğu rivayet edilen bazı kimselerce siyasî emel peşinde koşmak olarak yorumlanıp Timur'a aktarıldı. Önceleri kendisine karşı saygılı davranan Timur, binlerce Türkmen'in onun etrafında bulunduğu haberinin gerçek olmasından çekinerek ondan Mâverâünnehir'i terketmesini istedi. Şâh Ni'metullah bunun üzerine önce Tûs'a, ardından Herat'a gitti. Burada Emîr Hüseyinî Herevî'nin oğlu Hamza İmâdüddin'in kızıyla evlendi. Daha sonra İran'a geçip Kirman civarındaki Kûhbenân'a (Kûhbenân) yerleşti. Tek oğlu Halîlullâh-ı Kirmânî 775'te (1374) Kûhbenân'da doğduğuna göre Şâh Ni'metullah bu tarihten önce İran'a gitmiş olmalıdır. Bu durumda onun Orta Asya'da on yıl kadar kaldığı söylenebilir. Şâh Ni'metullah sonraki yıllarda Türkistan'da geçirdiği günleri özlemle anmış (*a.g.e.*, s. 601), Türkistan'daki dostlarına yazdığı bir mektupta da (Hamîd Ferzâm, s. 98) bu özlemini dile getirmiştir.

Şâh Ni'metullah, Kûhbenân'dan ayrılıp gittiği Yezd'de dört yıl kadar kaldıktan sonra Kirman'a yerleşti. Kendisine büyük saygı duyan Timur'un oğlu Mirza İskender'in (Şâhruh) Fars bölgesindeki hükümdarlığı sırasında (1409-1413) ve muhtemelen onun davetiyle Şiraz'a gitti. Burada aralarında Seyyid Şerîf el-Cürçânî'nin de bulunduğu çok sayıda mürid edindi. Latîfî, Seyyid Nesîmî'nin onun müridlerinden olduğunu söylüyorsa da bu bilgi diğer kaynaklarca teyit edilmemektedir. Ni'metullah Şiraz dönüşü Kirman'ın 34 km. güneydoğusundaki Mâhân'a yerleşti. 100 yılı aşan hayatının son yirmi küsur yılını burada açtığı dergâhta irşad faaliyetiyle geçirdi ve 22 Receb 834'te (5 Nisan 1431) Mâhân'da vefat etti. Mensuplarından Dekken Behmenî Hükümdarı I. Ahmed Şâh tarafından inşasına başlanan türbesi, 840 (1436) yılında Ahmed Şâh'ın kardeşi Alâeddin II. Ahmed Şâh döneminde tamamlanmıştır. Safevî ve Kaçarlar zamanında yapılan ilâvelerle türbe büyük bir külliyyeye dönüşmüş olup bugün İran'ın en önemli ziyaretgâhlarındandır. Ni'metullâh-ı Velî hakkında Abdülazîz b. Şîr Melik Vâizî *Risâle der Siyer-i Şâh Ni'metullâh-ı Velî*, Sun'ullah Ni'metullâhî *Der Ahvâl-i Şâh Ni'*

Ni'metullâh-ı Velî Türbesi – Mâhân / İran

metullâh-ı Velî ve Evlâd-ı Ô, Abdürrez-zâk Kirmânî Tezkire der Menâkıb-ı Hazret-i Şâh Ni'metullâh-ı Velî adıyla menâkıbnâme kaleme almış olup bu eserler Jean Aubin tarafından bir giriş yazısıyla birlikte yayımlanmıştır (bk. bibl.). Ni'metullâh-ı Velî'nin Osmanlı kaynaklarında Ahî Evran, Ni'metullah Mahmud, Ni'metullâh-ı Nahcivânî, Emîr Sultan'ın halifelerinden Ni'metullah Velî gibi benzer isimler taşıyan şahsiyetler ve onların Ni'metî veya Ni'metullahî diye anılan mensuplarıyla karıştırıldığı, bazı kütüphane kayıtlarında ona ait eserlerin Ni'metullâh-ı Nahcivânî adıyla kaydedildiği görülmektedir.

Eserleri. Kaynaklarda Ni'metullâh-ı Velî'nin 500 eseri olduğu kaydedilir. İbnü'l-Arabî ve Fahreddîn-i Irâkî'nin görüşlerinin şerhine dair çoğu risâle hacmindeki 114 eseri İran kütüphanelerindeki yerleri, başlıkları ve içerikleriyle birlikte tanıtılmış (a.g.e., s. 472-545), bunlardan yetmişi *Resâ'il-i Cenâb-ı Şâh Ni'metullâh-ı Velîyy-i Kirmânî* adıyla neşredilmiştir (nşr. Cevâd Nurbahş, I-VII, Tahran 1337-1348 hş.). Ni'metullâh-ı Velî'nin kaside, gazel, terciler, na't, mesnevi, rubâî ve müfredlerden meydana gelen yaklaşık 12.000 beyit hacmindeki divanının birçok baskısı yapılmıştır (Tahran 1276, 1314 hş.; nşr. Mahmûd Alemî, Tahran 1328 hş.; nşr. Muhammed Dervîş,

Tahran 1341 hş.; nşr. Emînü'l-İslâm Kirmânî, Tahran 1337; nşr. Cevâd Nurbahş, Tahran 1378 hş.). Hâfız-ı Şîrâzî'nin divanı gibi tefeül niyetiyle de kullanılan eserde bazı Türkçe kelimelere ve Türkçe-Farsça mülümme' beyitlere rastlanmaktadır.

Ni'metullâhiyye. Tarikatın pîri Şâh Ni'metullâh-ı Velî'nin tarikat silsilesi Abdullah b. Es'ad el-Yâfiî vasıtasıyla Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin mânen feyiz aldığı şeyhlerden Ebû Medyen el-Mağribî'ye ulaşır. Harîrîzâde, Abdullah el-Yâfiî'ye nisbet edilen Yâfiyye tarikatının Kâdiriyye, Medyeniyye, Ekberiyye, Rifâiyye ve Şâzeliyye'nin bir terkibi olduğunu söyler (*Tibyân*, III, vr. 263^b-265^a); ancak Yâfiyye'nin şubesi olmasına rağmen Ni'metullâhiyye'den söz etmez. Ma'sûm Ali Şâh ise tarikatı Ma'rûf-i Kerhî'ye nisbet edilen kollardan sayar. Ni'metullâhiyye'nin, hem başlangıcında hem sonraki gelişim merhalelerinde birçok tasavvuf neşvesinin kaynaşmasından meydana gelen bir tarikat olduğu görülmektedir. Her ne kadar ailesi ve kendisi Sünnî ise de İsmâîl b. Ca'fer es-Sâdık soyundan bir seyyid olması tarikatın kendisinden sonraki dönemlerinde Şîî fırkalar arasında kolayca benimsenmesinde önemli bir rol oynamıştır. Nimetullâhiyye, Ni'metullâh-ı Velî'nin ölümünün ardından yerine geçen oğlu Şâh Halîlullah-ı Kirmânî ve torunu Seyyid Nûrullah'ın faaliyetleriyle İran dışında daha çok Hint alt kıtasında yayılmıştır. Seyyid Nûrullah, Şâh Ni'metullah'ın sağlığında Dekken Sultanı Ahmed Şâh Behmenî'nin daveti üzerine Dekken'e giderek irşad faaliyetinde bulunmuş ve hükümdarın kızıyla evlenmişti. Babasının ölümünün ardından oğlu Şemseddin'i Mâhân Hancahı'nda vekil bırakarak diğer iki oğlu Habîbullah ve Muhibbullah ile Dekken'e giden Şâh Halîlullah burada vefat etti (860/1456). Ni'metullâhiyye, Hindistan'da babasının ölümünden sonra yerine geçen Muhibbullah ve oğlu Mîr Şâh Kemâleddin (ö. 914/1508) tarafından sürdürüldü. Aile mensupları, Behmenî sarayı ile kurdıkları akrabalık ilişkisi sayesinde siyasî ve mânevî gücü Behmenîler'in Kutubşâhîler tarafından yıkıldığı 934 (1527) yılına kadar ellerinde tuttular. Ni'metullâhiyye, Kutubşâhîler döneminde İsmâîlîler arasında da yayılmıştır.

Ni'metullâhiyye, İran'da Şâh Halîlullah'ın Hindistan'a gitmeyip Kirman'da kalan oğlu Mîr Şemseddin ve torunları tarafından yayılmıştır. Aile mensuplarının İran'da siyasî hâkimiyeti ele geçiren Safevî hânedanı ile iyi ilişkiler içerisinde olduğu ve iki

aile arasında akrabalık tesis edildiği görülmektedir. Şâh İsmâîl'in Ni'metullâh-ı Velî'nin soyundan gelen Mîr Nizâmeddin Abdülbâkî'yi "sadr" tayin etmesi bu aileye duyulan saygının bir göstergesidir. Safevîler döneminde tamamen Şîileşen Ni'metullâhiyye Haydarî, Safevî ve Kalendarî unsurların kaynaşma mahalli olmuştur. Vahdet-i vücûd görüşünü benimsemeleri, varlık anlayışlarını açıklarken sıkça ilm-i hurûf sembolizmine başvurmaları, halkın kendileri hakkındaki sözlerine önem vermeleri (Melâmetî tavra sahip olmaları), yerleşik olmaktan çok seyyahlığı tercih etmeleri, on iki imam ve mehdî inancı bu unsurların ortak anlayışları arasında zikredilebilir.

XV. yüzyıldan itibaren Ni'metullâhîler'in Osmanlı topraklarında da faaliyet gösterdikleri bilinmektedir. Celâlzâde Mustafa Çelebi, 949 (1542) yılında Kanûnî Sultan Süleyman'ın Budin seferinden dönüşte Edirne'de karşılaşmasını anlatırken karşılamaya katılan derviş grupları arasında Ni'metullâhîler'in de bulunduğunu, Şâh Ni'metullah'ın adından bahseden ilk Osmanlı müellifi Atâî ise Ni'metullâhî dervişlerinin daha çok gezginci dervişler olduklarını, Mâhân'da merkez tekke'deki şeyhlerin peygamber soyundan geldiklerini söyler. Evliya Çelebi de Ni'metullâhîler'i fütüvvet grupları arasında sayar ve Şâh Ni'metullâh-ı Velî'nin tacının yeşil renkli ve on iki terli olduğunu kaydeder. XVII. yüzyılda Osmanlı topraklarında seyahat eden Paul Ricault, Ni'metullâhîler'in bu topraklara Çelebi Sultan Mehmed zamanında (1413-1421) geldiklerini belirtir. Hammer, Osmanlı Devleti'nin kuruluş dönemlerinde Anadolu'daki derviş grupları arasında Ni'metullâhîler'i de sayar. M. Fuad Köprülü, Safevî kültürünün Anadolu'da yaygınlaşmasında Ni'metullâhî dervişlerinin büyük rolü olduğunu söyler (*Anadolu'da İslamiyet*, s. 77). Bazı Ni'metullâhî motiflerin bugün Bektaşîlik içinde eridiği görülmektedir. Bektaşî gülbanklarında adları zikredilen pirler arasında Şâh Ni'metullâh-ı Velî'nin de ismi geçer.

XVIII. yüzyılın sonlarına doğru Ni'metullâhîler'ce ikinci pîr kabul edilen Ma'sûm Ali Şâh Dekkenî, Hindistan'dan İran'a gelip tarikatı İran'da ihya etmeye çalışmışsa da Şîî ulemâsının tepkisiyle karşılaşmış, kendisi ve yerine geçen Nûr Ali Şâh bu süreçte öldürülmüştür. Meczûb Ali Şâh tarafından sürdürülen tarikat onun ölümünden (1238/1823) sonra Kevseriyye, Saffi Ali Şâhiyye, Şemsiyye, Gunâbâdiyye, Münis Ali

Şâhiyye adlı kollara ayrılmıştır. Günümüzde bunlardan son iki kol İran, Amerika Birleşik Devletleri ve bazı Avrupa ülkelerinde faaliyetlerini sürdürmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Ni'metullâh-ı Velî, *Dîvân*, Tahran 1328 hş., s. 75, 579, 601; Celâlzâde, *Tabakâtü'l-memâlik*, vr. 348^b; Latîfî, *Tezkiretû's-su'arâ ve tabsiratü'n-nuzamâ* (haz. Rıdvan Canım), Ankara 2000, s. 524; Atâî, *Zeyl-i Şekâik*, s. 64; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, I, 165, 217; II, 268; Harîrîzâde, *Tib-yân*, III, vr. 263^b-265^a; Ma'sûm Ali Şâh, *Tarâ'îk*, III, 1-60, 84; Nasrollah Pourjavady – P. L. Wilson, *Kings of Love: The Poetry and History of the Ni'matullâhi Sufi Order*, Tahran 1978; a.mlf., *ler*, "İsmâ'îlis and Ni'matullâhis", *St.I*, XLI (1975), s. 113-135; Mes'ûd Hümâyûnî, *Târîh-i Sîlsilehâ-yi Tarîkat-i Ni'matullâhiyye der Îrân*, Tahran 1979; Javad Nurbakhsh, *Masters of the Path: A History of the Masters of the Nimatullahi Sufi Order*, New York 1980; a.mlf., *The Path: Sufi Practices*, London 2003; J. Aubin, *Matériaux pour la biographie de Shah Ni'metullah Wali Kirmani*, Tahran - Paris 1982; Abdülhüseyn Zerrinkûb, *Dûnbâle-i Cüstücû der Taşavvuf-i Îrân*, Tahran 1369 hş., s. 190-222; T. Graham, "Shah Ni'metullah Wali: Founder of the Ni'matullâhi Sufi Order", *The Legacy of Medieval Persian Sufism* (ed. L. Lewisohn), London-New York 1992, s. 173-190; Ahmet Yaşar Ocak, *Osmanlı İmparatorluğunda Marjinal Süfîlik: Kalendariler (XIV-XVII. Yüzyıllar)*, Ankara 1992, s. 46-50; a.mlf., "Les milieux soufis dans les territoires du beylicat ottoman et le problème des 'Abdalân-ı Rum' (1300-1389)", *The Ottoman Emirate* (trc. E. Zacharidou), Rethymnon 1993, s. 145-158; Ahmet T. Karamustafa, "Early Sufism in Eastern Anatolia", *Classical Persian Sufism: From its Origins to Rumi* (ed. L. Lewisohn), London-New York 1993, s. 175-198; a.mlf., *God's Unruly Friends: Dervish Groups in the Islamic Later Middle Period 1200-1550*, Salt Lake City 1994; Hamid Ferzâm, *Tahkîk-i der Ahvâl ve Nakd-i Âşâr u Ef-kâr-ı Şâh Ni'metullâh-ı Velî*, Tahran 1374/1995; Şâh Süleyman Safevî, *Âyin-i Kalendarî*, Tahran 1376 hş., s. 183-184; Fuad Köprülü, *Anadolu'da İslamiyet* (haz. Mehmet Kanar), İstanbul 2002, s. 77; Mahmut Erol Kılıç, "Shâh Ni'matullah Wali in Turkish Literature and Ni'matullahiyya Order in Ottoman Sûfism", *Celebrating a Sufi Master: A Collection of Works on the Occasion of the 2. International Symposium on Shah Nematollah Wali*, The Netherlands 2003, s. 35-52; a.mlf., "Şâh Ni'metullâh Velî der Edebiyyât-ı Türkî ve Zuhûr-ı Şâh Ni'metullâh der Niyân-i Kalendarî-yân-ı 'Oşmânî" (trc. Vahîd Hâc Muhammedî), *Mecmû'at-ı Makâlât der Bâre-i Şâh Ni'metullâh Velî*, Tahran 2003, s. 223-246; a.mlf., "Taşavvuf der Asyâ-yi Şâgîr ve Balkân", *Dânişnâme-i Cihân-i İslâmî*, Tahran 2003, VII, 419-431; Mustafa Âzmâyîş, *Sîlsile-i Ni'metullâhiyye der Devrân-ı Ahîr*, Tahran 2003; Hamid Algar, "Ni'mat-Allahîyya", *El²* (İng.), VIII, 44-48; A. Godlas, "Ni'matullahiyah", *The Oxford Encyclopedia of the Modern Islamic World* (ed. J. L. Esposito), Oxford 1995, III, 252; L. Lewisohn, "An Introduction to the History of Modern Persian Sufism, Part I: The Ni'metullahi Order", *BSOAS*, LXI (1998), s. 437-464.

MAHMET EROL KILIÇ

Nİ'METULLÂHIYYE

(نعمۃ اللہیہ)

Ni'metullâh-ı Velî'ye

(ö. 834/1431)

nisbet edilen bir tarikat

(bk. Nİ'METULLÂH-ı VELÎ).

NİNE

Türkçe'de babanın ve annenin annesini, büyük anneyi ifade eder. Arapça'daki karşılığı *ceddedir*. Torunla nine arasındaki akrabalık ilişkisi dinî ve ahlâkî görevlerin yanı sıra hukukun bazı alanlarında karşılıklı birtakım hak ve vecibeler doğurmak-tadır.

Nine kişinin "usul" (üst soy hısımları) adı verilen yakın akrabası içinde yer alır. Kur-ân-ı Kerîm'de kendileriyle evlenilmesi haram olan kadınlardan (muharremât) bahseden âyette geçen (en-Nisâ 4/23) "anne"-nin hem anneyi hem baba tarafından ninenleri kapsadığı konusunda görüş birliği vardır. Dolayısıyla hangi cihetten ve hangi dereceden olursa olsun nine devamlı evlenme engelinin söz konusu olduğu yakınlardandır; mahremiyet ve tesettür açısından anne hükmündedir. Süt hısımlığı sebebiyle evlenilmesi haram olan kadınlar arasında ise sütanne ve sütbaba tarafından bütün nineler, eşin sütnineleri ve süt üvey nineler yer almaktadır. Evliliğinden doğan hısımlık bağı sebebiyle kişinin evlenmesi yasak olan yakınları arasında usulün eşleri de bulunmaktadır. Nitekim üvey anneye evlenme yasağına dair âyette yer alan (en-Nisâ 4/22) "babalarınızın evlendiği kadınlar" ifadesindeki "baba" kelimesi yukarıya doğru bütün dedeleri kapsadığı için bir erkek dedesinin eşi konumundaki üvey ninesiyse evlenemez. Aynı şekilde evlenmesi haram olan kadınlardan bahseden âyette geçen "eşlerinizin anneleri" ifadesi gereğince bir erkeğin eşinin baba ve anne tarafından nineleriyle evlenmesi haramdır. Evliliğin sona ermesi bu haramlığı kaldırmadığı gibi haramlığın sabit olması için evlilik akdinin yapılmış olması yeterli olup zifafın gerçekleşmesi şart değildir.

Nineyle ilgili diğer bir aile hukuku meselesi hısımlık nafakasının gerekli olup ol-mamasıdır. Fakihlerin çoğunluğuna göre usul-fürû arasındaki nafaka yükümlülüğü ninenler için de söz konusu olduğundan sırası geldiğinde ve şartlar oluştuğunda nine ile torun arasında karşılıklı olarak hısımlık nafakası hükümleri uygulanır. Mâlikîler ise

sadece anne baba ile çocuklar arasında nafaka yükümlülüğü ilişkisinin bulundu-ğu görüşündedir. Bu yaklaşımla bağlantılı olarak çoğunluk nine ile torunun birbirle-rinden zekât alıp veremeyeceğini, Mâlikîler buna engel bulunmadığını ifade eder. Öte yandan annenin bulunmaması veya gerekli şartları taşımaması halinde küçü-ğün bakım ve terbiyesi hak ve görevi (hi-dâne) anneanneye geçer.

Miras konusunda nineler, annenin veya babanın annesinden sonra arada erkeğin bulunup bulunmamasına göre "sahih" ve "sahih olmayan" (fâsîd) şeklinde bir ayırma tâbî tutulur. Anneanne ve babaanne ile bunların anneleri ve anneanneleri "sa-hih nine" olarak isimlendirilir ve belirli pay sahibi mirasçılar (ashâbü'l-ferâiz) arasında yer alır. Ölenin annesi yoksa, ister anne ister baba tarafından olsun sahih nine mi-rasın altıda birini alır. Bu konudaki delil Hz. Peygamber'in uygulamasıdır (*el-Muvaṭṭaʿ*, "Ferâiz", 4; *Müsned*, IV, 225; Dârimî, "Fe-râiz", 6; İbn Mâce, "Ferâiz", 3, 4; Ebû Dâ-vûd, "Ferâiz", 5; Tirmizî, "Ferâiz", 10). Anne sağ ise nine mirasçı olamaz. Ayrıca fa-kihlerin çoğunluğuna göre nineyi ölene bağ-layan oğlunun hayatta olması onun miras-çılığını engeller. Baba sadece kendi annesi olan ninenin mirasçılığını engellediğinden onunla birlikte bulunan anneanne miras-tan altıda bir hisse alır. Ebû Hanîfe, Mâlik, Şâfiî ve Dâvûd ez-Zâhirî bu görüştedir. Han-belî mezhebinde tercih edilen görüşle Şâ-fîler'den nakledilen bir rivayete göre nine oğluyla birlikte mirasçı olur. Annenin an-nesiyle babanın annesinin birlikte bulun-maları örneğinde olduğu gibi aynı derece-den birden fazla ninenin bulunması duru-munda altıda bir hisse aralarında eşit bi-çimde paylaşırlar. Aynı cihetten (anne ya-hut baba tarafından) farklı derecede ninele-rin birlikte bulunması halinde yakın olanın uzak olanın mirasçılığını engelleyeceği hu-susunda görüş birliği vardır. Farklı cihet-lerden ninelerin yakınlık ve uzaklık durum-larının diğerlerine etkisi hakkında ise gö-rüş ayrılığı bulunmaktadır (bk. *Mv.F*, XV, 120-121).

Anneanne ve babaannenin babaanne-leri, araya erkek girdiği için "sahih olma-yan nine" şeklinde adlandırılıp ashâbü'l-ferâiz ve asabe dışında kalan akrabanın oluşturduğu zevî'l-erhâm grubunda ele alınır. Başlangıçta ihtilâf olmakla birlikte sonraki dönemlerde hukuk ekolleri zevî'l-erhâmın mirasçılığında prensip olarak it-tifak etmiştir. Ancak zevî'l-erhâmın ken-di içerisinde hangi usul ve sıra dahilinde mirasçı olacağı konusunda farklı görüşler